

ИВАНА Д. РАДОВАНОВИЋ *
ДАНИЈЕЛА В. СПАСИЋ
Криминалистичко-полицијска академија
Београд

УДК 343.59-057.874
316.624-057.874
ИД БРОЈ 192629516
Оригиналан научни рад
Примљен: 17.04.2012
Одобрен: 10.06.2012

ФИЗИЧКО НАСИЉЕ И ЊЕГОВА ПОВЕЗАНОСТ СА СОЦИОПСИХОЛОШКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА УЧЕНИКА**

Сажетак: Физичко насиље у популацији ученика средњих школа је значајна појава која захтева систематско праћење и проучавање. Због озбиљности и тежине последица које може имати, неопходно је стварање делотворног система друштвене реакције на такво насиље, чија основа морају бити научна истраживања и на њима засновани превентивни програми.

Истраживање на узорку од 488 ученика спроведено је у четири средње школе у Београду. Узорак ученика је испитиван уз помоћ посебног Упитника о понашању ученика, који је садржао 27 променљивих из породичног, школског и вршњачког окружења ученика. Физичко насиље је описано на основу четири променљиве: 1) учешће у тучама у школи, 2) учешће у тучама ван школе, 3) ударање, шамарање, шутирање ученика у школи и 4) ударање, шамарање, шутирање ученика ван школе. Анализа података је показала следеће: да у тучама, као најтежем виду насиља у узорку ученика, учествује 65,5% ученика и 24,0% ученица; да је учешће у тучама ван школе чешће него у школи; да је насиље у школи и ван школе уско повезано са статусом жртве ученика, полом, постојањем чланова у породици који се баве криминалом, бежањем ученика од куће,

* ivana.radovanovic@kpa.edu.rs

** Рад је настао као резултат реализовања два пројекта: интерног научноистраживачког пројекта Криминалистичко-полицијске академије у Београду под називом „Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвена реакција” и научноистраживачког пројекта под називом „Безбедност и заштита организовања и функционисања васпитно-образовног система у Републици Србији (основна начела, принципи, протоколи, процедуре и средства)” (број 47017), који реализује Факултет безбедности Универзитета у Београду (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Желимир Кешетовић.

физичким кажњавањем у породици, лошим успехом у школи, непажњом на часовима и кампањским учењем, склоношћу ка варању у школским обавезама, мењањем школе због владања, социопатолошким понашањима и криминалом у групи вршњака.

Кључне речи: физичко насиље у школи, виктимизација, социопсихолошке карактеристике

Уводне напомене

Подаци о насилним поремећајима понашања младих школског узраста могу се наћи у радовима још с почетка XX века. До шездесетих година прошлог века, насиље у школама – ни у свету, па ни код нас, није било признато за нарочито озбиљан проблем који захтева посебну пажњу, истраживања и интервенције. Да су дотадашња безазлена физичка надметања, чарке и доказивања снаге много више од обичне дечје игре и неопходног услова развоја постало је јасно након случајева жестоког физичког насиља крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века. У средини која је до пре неколико деценија важила као сигурно окружење за одрастање младих, насиље и сукоби, и то не само међу ученицима, постали су свакодневица. То насиље се одиграва у свим просторијама у школи и у току свих школских активности. За време наставе и у присуству наставника оно је суптилније и прикривеније, али се на местима где су надзор и контрола ограничени испољава несметано у свом правом облику и обиму. Истраживања показују да школе у Србији нису изузетак од пораста насиља свих облика и на свим нивоима. Подаци да приближно 4 од просечно 30 ученика једног разреда није доживело насиље од стране других ученика или одраслих и да је више од трећине њих изложено систематском насиљу, више су него забрињавајући (Пејовић-Милованчевић, Поповић-Деушић, Лечић-Тошевски, 2007). Када су у питању врсте насиља међу ученицима, већина аутора се слаже с тим да постоје физичко, вербално и социјално-релационо насиље. Осим тих врста насиља, Попадић (Попадић, 2009) издваја електронско, као и сексуално насиље. Према врсти последица које изазива, Требјешанин (Требјешанин, 2008) насиље у школи дели на физичко, психолошко, социјално и морално повређивање, док према средствима разликује физичко, вербално и силецијство. Под силецијством тај аутор подразумева насиље које се састоји у поновљеном малтретирању ученика.

Појам физичког насиља међу ученицима

У литератури се наводи велики број дефиниција насиља уопште, као и дефиниција специфично усмерених ка одређењу појма насиља у школској средини (вршњачко насиље). Фарингтон (Farrington, 1993) насиље дефинише као поступак који укључује елементе физичког, вербалног или психолошког напада или застрашивања, с намером да се изазове страх или штета жртви. Према дефиницији Светске здравствене организације, насиље се одређује као „намерна употреба физичке или психолошке силе или моћи под претњом против себе, другог лица или против групе или заједнице, која доводи или за коју постоји велика вероватноћа да ће довести до повреде, смрти, психолошке штете, лошег развоја или лишавања (World, 2002). Према мишљењу Браниславе Поповић-Ћитић (Поповић-Ћитић, 2007), насилно понашање је интенционално и репетитивно испољавање физичких или вербалних облика агресије, с циљем nanoшења физичких повреда, изазивања психолошког бола и патње или oстваривања контроле и надмоћи над другом особом.

Један од аутора који се највише наводи у радовима чије су теме насиље и посебно насиље у школама свакако је Олвеус (Olweus), који силецијство дефинише као више пута поновљене, негативне поступке једног или више ученика усмерене ка појединцу (или групи) и прецизира да је то облик агресивног понашања који карактеришу репетитивност и несразмера моћи (Olweus, 1993). Оно што је битно за одређење појма вршњачког насиља уопште јесте да су конститутивни елементи његових дефиниција *намерно* предузимање негативних акција, *понављање* тих акција и обавезно постојање *неравнотеже* у снази (психичкој или физичкој).

Иако на први поглед није тешко дефинисати физичко насиље међу ученицима и у тако суженом значењу постоје проблеми у његовом дефинисању. Класичну дефиницију насиља у тој области је дао Олвеус 1999. године, према којој је насиље „агресивно понашање којим учесник или насилник користи своје тело или неки предмет, укључујући и оружје, да би нанео релативно озбиљну повреду или непријатност другој особи” (Попадић, Плут, 2007). Дакле, физичко насиље, за разлику од силецијства, може постојати и ако нема репетитивности и несразмере моћи.

За потребе овог рада, физичко насиље међу ученицима је дефинисано као *недозвољено, планирано или импулсивно nanoшење штете једном ученику или већем броју њих од стране другог или других, што ук-*

ључује ударање, рањавање, телесно малтретирање и убиство. Као што се може приметити, у овој дефиницији нема претходно поменути три елемента као нужних конститутивних делова. Наиме, та три елемента – интенционалност, репетитивност и несразмера моћи, не морају бити конститутивни делови дефиниције физичког насиља. Наиме, има много примера из свакодневног живота када физичко насиље постоји, иако није дуготрајно и не понавља се (једна туча или повређивање другог ученика неким предметом), није унапред планирано (понашања која имају карактер импулсивног реаговања) и нема несразмере (ученици су приближно истог узраста, исте грађе и физичке снаге). Уместо њих постоји елемент недозвољеног доношења штете, односно наглашава се да ученик – жртва насиља, није пристао на то насиље независно од тога да ли је својим понашањем дао повода насиљу и допринео да до њега дође.

Претходна истраживања распрострањености физичког насиља међу ученицима

Уобичајено је да највећи број истраживања насиља међу ученицима потиче из Сједињених Америчких Држава. У једној од тих студија (Klewin, Tillman, Weingart, 2003) током 1975. године, запажено је нагло повећање физичких сукоба, случајева вандализма и ношење оружја међу ученицима. Каснији подаци, из 1994. године, показују да скоро сваки пети ученик са собом носи неко оружје, да су починиоци око 12% укупних криминалних деликата у школи били наоружани, да су око 70% ученика били сведоци насиља у школи у току школске године, а да је у просеку 32 ученика убијено употребом оружја у школским камповима (Гашић-Павишић, 2004; Sprague, Walker, 2002). Екенрод (Eckenrode, 2009) наводи да је у скоро 75% смртних случајева који имају везе са школом на неки начин укључена и употреба оружја и да је више од 16% дечака и око 8% девојчица узраста од 13 до 16 година учествовало у тучама током месеца који је претходио истраживању.

У Европи је слика насиља нешто другачија. Према резултатима истраживања у Норвешкој, скоро 15% ученика је имало неко искуство с насилним понашањем – 9% ученика је имало искуство жртве, око 7% је било насилно према некоме, док је обострано искуство имало скоро 9.000 ученика (Olweus, 1993).

У Немачкој су истраживања показала велике разлике између дечака и девојчица у погледу физичког насиља. Дечаци су далеко чешће били идентификовани као учесници у њему – и као насилници и као

жртве, док је највећа учесталост физичког насиља код деце узраста између 13 и 15 година, након чега опада (Klewin *et al.*, 2003).

Једна упоредна студија, која се односи на насиље међу ученицима у Израелу и у Калифорнији, показује да је међу ученицима у Израелу око 64% имало искуство физичког насиља у месецу који је претходио истраживању, док је скоро трећина ученика учествовала у тучама у којима је претрпела ударце вршњака. У поређењу с подацима из Калифорније може се закључити да ученици у Израелу два пута више пријављују различите врсте физичких напада од својих вршњака у Калифорнији – око 49% ученика у Израелу је изјавило да је било гурнуто или на неки други начин физички нападнуто, док је у калифорнијском узорку исто то изјавило око 25% ученика (Benbenishty, Astor, 2005).

Резултати истраживања спроведеног у око 50 основних школа у Србији на узорку од преко 26.000 ученика, у оквиру почетне фазе пројекта „Школа без насиља”, показали су да је 48–80% ученика (у зависности од школе) бар једном доживело неки облик насиља, да је 24,4% имало искуство поновљеног насиља и да је више од 40% ученика у претходна три месеца било насилно према неком од својих вршњака. Резултати такође показују да се број насилника повећава с повећањем годинама живота, да је скоро три пута већи код деце старијег узраста (7–8 разред наспрам 3–4 разреда), као и да су дечаци свих узраста за око 15% више укључени у насилне интеракције. Према подацима целокупног истраживања везаног за пројекат „Школа без насиља”, које је спроведено 2005. године и обухватило скоро 60.000 ученика у 120 школа, 22% ученика је бар једном било насилно, док је око 3% било насилно више пута. Резултати везани за пол ученика који су били насилни потврдили су резултате претходног истраживања – међу дечацима је већи број насилника него међу девојчицама и тај број се с узрастом повећава код дечака, али и код девојчица. Дечаци су чешће били физички насилни, а највећа разлика је била на најстаријем узрасту – у 8 разреду (27% дечака и 12% девојчица је изјавило да је бар једном некога ударило) (Попадић, Плут, 2007; Попадић, 2009; Требјешанин, 2008).

Проблем, предмет и циљ истраживања

Несумњиво је да је физичко насиље ученика значајна појава која захтева систематско праћење и проучавање. Због озбиљности и тежине последица које може имати не само на индивидуалном, већ и на ширем, друштвеном плану, физичко насиље међу ученицима захтева ангажова-

ње свих ресурса друштва и успостављање свеобухватног систематског решења. Неопходна претпоставка за стварање таквог решења су истраживања заснована на научној основи, као и превентивни програми утемељени на тим истраживањима. Другим речима, неопходно је да се поуздано утврде социјални или индивидуални чиниоци који повећавају вероватноћу појаве физичког насиља међу ученицима. Проблем којим се бави овај рад су управо ти чиниоци, који у социјалном окружењу стварају услове или непосредно утичу на појаву те врсте понашања. Према многим ауторима, они се, пре свега, налазе у социјалном миљеу. Теорије које објашњавају социјалне девијације упућују на закључак да те чиниоци треба тражити у микросоцијалним односима, тј. у односима у породици, школском окружењу и вршњачким групама. Имајући то у виду, предмет овог рада је дефинисан као утврђивање повезаности неких најважнијих променљивих породице, школе и вршњачких група, с једне стране, с учесталошћу физичког насиља у школи, с друге стране. За потребе овог рада, физичко насиље је дефинисано као учествовање у тучи, јер се показало да је то најбољи показатељ за описивање тог насиља у популацији ученика. Циљ истраживања је да се на узорку ученика средњих школа у Београду а) добије поуздана слика о дистрибуцији облика понашања који чине дефиницију физичког насиља међу ученицима и то према различитим демографским и социјалним обележјима ученика и б) да се утврди утицај многобројних ситуационих, макро и микросоцијалних чинилаца на те облике понашања.

Методолошка решења

Зависне променљиве

Зависна променљива у овом раду је физичко насиље, дефинисано као недозвољено, планирано или импулсивно nanoшење штете једном ученику или већем броју њих од стране другог или других ученика, а укључује ударање и телесно малтретирање. Променљиве за испитивање овако дефинисаног физичког насиља су биле: 1) учешће у тучама у школи, 2) учешће у тучама ван школе, 3) ударање, шамарање, шутирање ученика у школи и 4) ударање, шамарање, шутирање ученика ван школе¹.

---

¹ Све четири зависне променљиве су интервалног нивоа мерења. Учесталост насиља је мерена Ликертовим поступком скалирања, при чему је скор 1 значио да насиље не постоји, а скор 5 да је учесталост већа од три пута.

За анализу учесталости физичког насиља користиће се ове четири променљиве јер су типични репрезенти физичког насиља. За анализу односа с појединим социопсихолошким карактеристикама користиће се променљива *учествовање у тучи у школи*.

Независне променљиве

Највећи део узорка независних променљивих су чиниле променљиве из породичног, школског и вршњачког окружења. Поред социопсихолошких карактеристика тих области, коришћене су и две демографске променљиве (пол и узраст) и шест променљивих које описују виктимизацију ученика. Укупно је, дакле, коришћено 27 променљивих и то: 1) пол, 2) узраст, 3) успех у школи, 4) кажњавање укором у школи, 5) мењање школе, 6) нагли пад успеха у учењу, 7) непажљивост на часу, 8) нередовно учење, 9) нередовна израда домаћих задатака, 10) учешће у ваннаставним активностима, 11) бављење спортом, 12) варање у школским обавезама, 13) односи у породици, 14) односи у породици према ученику, 15) наркоманија и алкохолизам у породици, 16) криминал у породици, 17) физичко кажњавање ученика у породици, 18) бежање од куће, 19) припадност групи, 20) наркоманија и алкохолизам у вршњачкој групи, 21) криминал у групи, 22) жртва претњи у школи, 23) жртва претњи ван школе, 24) жртва физичког напада у школи, 25) жртва физичког напада ван школе, 26) жртва социјалног бојкота и 27) жртва ругања.

Променљиве успех у школи, кажњавање укором, мењање школе, непажљивост на часу, нередовно учење, нередовна израда домаћих задатака, учешће у ваннаставним активностима, варање у школским обавезама (преписивање писмених задатака на часу), односи у породици, односи у породици према ученику, бежање од куће и све променљиве које говоре о томе да ли је ученик био жртва (виктимолошке променљиве) су интервалног карактера с модалитетима одговора скалираним од 1 до 5. Две променљиве – бављење спортом и физичко кажњавање ученика у породици, такође су интервалног карактера, али су скалиране од 1 до 3. Категоријалне променљиве су нагли пад успеха у школи, наркоманија и алкохолизам у породици, криминал у породици, припадност групи, криминал у групи, пол и узраст (дате у разредима). Све категоријалне променљивих, изузев узраста, кодиране су бинарно. Код променљиве *узраст* свака година живота је бинарно кодирана са да–не.

Узорак испитаника

Социјални чиниоци физичког насиља су анализирани на узорку од 488 ученика средњих школа у Београду. Школе у којима је вршено испитивање су изабране на основу спремности њихових управа и стручних тимова да сарађују у овом истраживању. Избор ученика у оквиру школе је био случајан, јер су одељења бирања случајним поступком. Истраживање је спроведено у три школе техничке струке и у једној гимназији.

Структура узорка ученика по полу и старости је следећа:

- А) Испитано је укупно 488 ученика, од чега 331 (67,8%) мушког пола и 157 (32%) женског пола.
- Б) Од укупног броја валидних одговора на питање о узрасту (485), један ученик (0,2%) је имао 15 година, 51 ученик (10,5%) је имао 16 година, 146 ученика (30,1%) је имало 17 година, 184 ученика (37,9%) су имала 18 година, 94 ученика (19,4%) су имала 19 година, 8 ученика (1,6%) је имало 20 година и 1 ученик (0,2%) је имао 21 годину.

Инструменти и начин прикупљања података

Подаци о зависним и независним променљивим су прикупљани групним, анонимним анкетирањем ученика помоћу посебно састављеног Упитника о понашању ученика. Питања у Упитнику су имала предложене одговоре скалиране од 1 до 5 за све интервалне променљиве (осим променљивих *бављење спортом* и *физичко кажњавање ученика у породици*, које су биле скалиране од 1 до 3). Категоријалне променљиве су бинарно кодиране (осим променљиве *узраст*, за коју је свака година бинарно кодирана). Већи скор на интервалним променљивим, независно од тога да ли су биле кодиране од 1 до 5 или од 1 до 3, означавао је социјално непожељна понашања или стања.

Обрада и анализа података

За анализу учесталости насиља су коришћени класични поступци дескриптивне статистике: учесталост и релативни односи. Односи између насиља и социопсихолошких карактеристика породичног, школског и вршњачког окружења ученика такође су анализирани дескриптивном статистиком, а значајност тих односа је тестирана тестом χ^2 и коефицијентом контингенције ϕ .

Резултати и дискусија

Дистрибуција физичког насиља међу ученицима

С циљем сагледавања обима физичког насиља које се истражује, на почетку одељка о резултатима истраживања даје се дистрибуција појединих променљивих на основу којих је испитивано физичко насиље ученика. Те дистрибуције су приказане у табелама 1 и 2.

Одговори	У школи		Ван школе	
	N	%	N	%
Ниједном	228	47,6	182	38,1
Једном	79	16,5	75	15,7
Два пута	44	9,2	40	8,4
Три пута	25	5,2	14	2,9
Више пута	103	21,5	167	34,9
Укупно	479	100	478	100

Табела 1: Учеиће у тучама

Одговори	У школи		Ван школе	
	N	%	N	%
Ниједном	213	44,6	165	34,6
Једном	86	18,0	82	17,2
Два пута	28	5,9	38	8,0
Три пута	18	3,8	19	4,0
Више пута	133	27,8	173	36,3
Укупно	478	100	477	100

Табела 2: Ударање, шутирање, шамарање другог ученика

Није се очекивало да физичког насиља у школи има у оволиком обиму. Ученици су се, нажалост, у више од 50% случајева тукли у школи, при чему око 20% њих чак више од три пута. Исто тако, физичко насиље је много чешће ван школе него у школи (61,9% ученика је учествовало у тучама ван школе, од тога 35% више од три пута). Са становишта педагогије, психологије, па и свих других просветних струка, подаци да више од половине испитаног узорка ученика учествује у тучама у школи, а још више ван школе, више су него забрињавајући.

Природно, у том насиљу постоје разлике између дечака и девојчица.

Учешће у тучама	У школи				Ван школе			
	Женски		Мушки		Женски		Мушки	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ниједном	117	76,0	111	34,5	101	64,7	81	25,2
Једном	21	13,6	58	17,8	28	17,9	47	14,6
Два пута	7	4,5	37	11,3	9	5,8	31	9,6
Три пута	2	1,4	23	7,0	2	1,3	12	3,7
Више пута	7	4,5	96	29,4	16	10,3	151	46,9
Укупно	154	100	325	100	156	100	322	100
C = .382; p = .000					C = .395; p = .000			

Табела 3: Учествовање ученика у тучама с обзиром на пол

Када је учествовање у тучи у питању, младићи три пута више од девојака учествују у тучама, а чак седам пута више имају троструког учешћа у тим тучама (29,4% младића наспрам само 4,5% девојака). Када је реч о том виду насиља али ван школе, разлике су нешто блаже, али је укупна учесталост и даље веома висока. Штавише, половина ученика мушког пола је имала три физичка напада тог типа на друге особе ван школе и више. Оно што изненађује, међутим, поред великог процента физичког насиља међу дечама, јесте нимало занемарљив обим тог насиља међу девојкама. Чињеница је да се обим физичког насиља између дечака и девојака значајно разликује у корист дечака, али је неочекиван податак да од једне четвртине до једне трећине девојака такође учествује у тучама у школи (24%) или ван ње (35,3%)².

На основу ових података може се видети да је разлика између мушког и женског пола значајна, без обзира на то да ли је реч о учествовању у тучама у школи или ван ње, као и да и младићи и девојке из узорка чешће учествују у тучама ван школе, него у школи. Разлика, и код једног и код другог пола, износи око 10% у корист већег учешћа у тучама ван школе него у школи (24,0% : 35,3% за девојке и 65,5% : 74,8% за дечаке).

² Сабрани проценти у колонама пола, за одговоре од „једном” до „више пута”.

Физичко насиље и повезаност са социопсихолошким карактеристикама ученика

Однос физичког насиља и социопсихолошких карактеристика ученика је анализиран коришћењем променљиве *учествовање у тучама у школи* због тога што она значајно одсликава појаву физичког насиља у целини. Доказ за то је структура главне компоненте добијене на основу свих променљивих физичког насиља. Променљива *учествовање у тучи* има пројекцију на ту компоненту реда величине .755, што говори о њеној завидној вредности и омогућава нам уопштавање закључака на целокупну појаву физичког насиља ученика.

Физичко насиље и социопсихолошке карактеристике породичног окружења

Анализу повезаности физичког насиља и социопсихолошких карактеристика ученика започињемо коришћењем променљивих из породичног окружења. Осим у виду коефицијената Ц, подаци о односу између физичког насиља и социјалних карактеристика ученика, породичних и других, дати су у виду контингенционих табела, али само с најважнијим од тих карактеристика.

Карактеристике породице/ физичко насиље	Коеф. Ц	Ниво знач.
Односи у породици између одраслих чланова у време детињства испитаника	.172	.550
Однос у породици према испитанику у време детињства	.180	.454
Физичко кажњавање испитаника од стране чланова породице	.208	.006
Социопатолошка понашања чланова породице	.097	.341
Криминал у породици испитаника	.216	.003
Бежање испитаника од куће	.228	.050

Табела 4: *Повезаност физичког насиља и социопсихолошких карактеристика породице*

Добијени резултати указују на то да се физички насилни ученици не разликују од оних који нису насилни у: 1) односима између одраслих чланова породице у којој су испитаници живели у време детињства; 2) односима одраслих чланова породица према испитаницима у време детињства и 3) социопатолошким понашањима њихових чланова породи-

це. Разлике, међутим, постоје када су у питању: 1) криминал чланова породице, 2) физичко кажњавање испитаника и 3) бежање од куће. Пrawdа кретања тих разлика показује да већи обим насиља постоји у случајевима чешћег физичког кажњавања, већег броја чланова породице који се баве криминалом и када је испитаник чешће бежао од куће.

Добијени правци повезаности се могу илустровати и појединачним табелама за сваку променљиву. Из рационалних разлога, а као илустрација тих повезаности, дата је само табела која показује однос између физичког насиља ученика и физичког кажњавања испитаника од стране чланова породице.

Кажњавање испитаника	Учествовање у тучи у школи											
	Није било туча		Јесте једном		Јесте два пута		Јесте три пута		Јесте више пута		Σ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Није кажњаван	127	55,7	35	44,3	19	43,2	6	24,0	39	37,9	226	47,2
Јесте кажњаван	95	41,7	42	53,2	25	56,8	19	76,0	58	56,3	239	49,9
Кажњаван врло често	6	2,6	2	2,5	0	0	0	0	6	5,8	14	2,9
Укупно	228	100	79	100	44	100	25	100	103	100	479	100
Статистички параметри: Ни-квадрат = 21.581; df = 8; r = .006; C = .208												

Табела 5: Учесће у тучама у школи и физичко кажњавање од стране чланова породице

Подаци наведени у табели показују већи степен физичког насиља ученика који су били изложени физичком кажњавању од стране чланова своје породице. То се може јасно видети у табели на основу две правилности. Прва од њих показује да, међу ученицима који нису били жртве физичког кажњавања, број оних који имају насилничке испаде физичке природе постепено опада – од 44,3% ка 37,9%. Друга правилност је још израженија: међу ученицима који су били физички кажњавани расте број оних који су физички нападали и малтретирани друге око себе – од 41,7% до 56,3%. Добијени резултати су сагласни с теоријским ставовима и истраживачким резултатима многих других аутора и не треба их посебно објашњавати.

Физичко насиље и социопсихолошке карактеристике школске средине

За опис школске средине је коришћено десет променљивих. Њихова повезаност с физичким насиљем, у виду коефицијената корелација Ц, дата је у табели 6.

Карактеристике школске средине/физичко насиље	Коефицијент Ц	Ниво знач.
Успех у последњем разреду школе	.260	.004
Непажљивост на часовима	.255	.007
Нередовност учења	.232	.038
Нередовност у изради домаћих задатака	.257	.006
Варање у школским обавезама	.257	.006
Учествовање у ваннаставним активностима	.174	.528
Нагли пад успеха у учењу	.159	.126
Мењање школе због владања	.273	.001
Кажњавање укором у школи	.380	.000
Бављење спортом (у току школовања)	.233	.001

Табела 6: *Повезаност између физичког насиља ученика и социопсихолошких карактеристика школске средине*

Од десет карактеристика које су испитиване, само две нису биле значајно повезане с физичким насиљем: учешће у ваннаставним активностима и нагли пад успеха у школи. То практично значи да се ученици који испољавају физичко насиље разликују од оних који то насиље уопште не испољавају по успеху у школи, начину учења, пажљивости на часовима, склоности да варају у извршавању школских обавеза, бављењу спортом, броју мењања школе због владања и кажњавању укором од стране школског руководства. Правац тих разлика или, тачније, смер тих разлика упућује на закључак да ће више физичког насиља бити код ученика који имају лошији успех, уче кампањски, а не редовно, који су непажљиви на часовима, који преписују домаће задатке, који се баве спортом, које школско руководство чешће кажњава укором и, најзад, који су чешће мењали школу због владања. Добијени резултати биће илустровани подацима који говоре о односу физичког насиља с успехом у последњем разреду.

Успех у последњем разреду	Физичко насиље											
	Није било насиља		Јесте једном		Јесте два пута		Јесте три пута		Јесте више пута		Σ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Одличан	50	21,9	14	7,7	4	,1	3	12,0	14	13,6	85	17,7
Врло добар	103	45,2	29	36,7	16	36,4	9	36,0	32	31,1	189	39,5
Добар	69	30,3	13	41,8	21	47,7	11	44,0	48	46,6	182	38,0
Слаб	6	,6	3	,8	1	,3	1	,0	8	,8	9	,0
Понављао разред	0	,0	0	,0	2	,5	1	,0	1	,0	4	,8
Статистички параметри: Хи-квадрат = 34,797; df = 16; p = .004; C = .260												

Табела 7: Физичко насиље и успех у последњем разреду

У табели 7 се може видети потврда претходно изнетог. Довољно је само погледати проценте у свим редовима и уочити како број насилних деликата пада у редовима где су одличан и врло добар успех, док у редовима где су ученици с добрим и slabим успехом, проценат ученика који су се насилно понашали систематски расте паралелно с бројем поновљених насилних аката. Преведено у конкретне бројеве, може се запазити да су се одлични ученици у 13,5% случајева три и више пута потукли у школи с другим ученицима, док је тај број код ученика с добрим успехом чак 46,6%³. Разлике су очигледне и статистички значајне. Школске и просветне власти, међутим, треба озбиљно да забрине не само та разлика, него и висина процената. Крајње је забрињавајући податак да чак 13% одличних ученика учествује у тучама, а да се не говори о томе да скоро половина ученика са slabим успехом врло често користи физичко насиље према другим ученицима.

Физичко насиље и виктимизираност ученика у школској средини

Чиниоци физичког насиља ученика могу бити многобројни и разноврсни. Сигурно да међу њима извесну улогу има и изложеност ученика различитим виктимизирајућим утицајима, тј. изложеност

³ У категорији *слаб успех* има свега 19 ученика, због чега је та категорија изостављена из навођења података.

ученика нападима од стране других ученика. Данас је релевантност тих виктимизирајућих утицаја за актуелно понашање предмет многих истраживања у свету и код нас. У литератури се сматра доказаном теза да су млади који се насилно понашању претходно често били жртве таквог истог понашања (Widom, 1992; Widom, Maxfield, 2001; Николић-Ристановић, 2002; Жегарац, 2004).

Претпоставка да постоји однос између физичког насиља испитаника и претходне виктимизације од стране других ученика проверавана је на основу шест променљивих. Корелације тих променљивих с физичким насиљем испитаника су дате у табели 8.

Променљиве виктимизације/физичко насиље	Коеф. Ц	Ниво знач.
Изложеност ученика социјалном насиљу	.344	.000
Изложеност психичком насиљу 1 – вређање, називање погрдним именима итд.	.342	.000
Изложеност физичком насиљу у школи	.565	.000
Изложеност физичком насиљу ван школе	.524	.000
Изложеност психичком насиљу 2 – претње физичким нападом у школи	.541	.000
Изложеност психичком насиљу 3 – претње физичким нападом ван школе	.482	.000

Табела 8: *Повезаност физичког насиља испитаника и променљивих које описују виктимизираност ученика*

У табели 8 се може видети да код свих променљивих постоје значајне разлике између ученика који се понашају насилно и ученика који се не понашају насилно. Те разлике практично значе да су ученици који су се насилно понашали били жртве социјалног, психолошког и физичког насиља како у школи, тако и ван ње. Добијени резултати јасно показују већи степен физичког насиља код ученика који су били изложени социјалном, психолошком или физичком насиљу. Та тежња ка повезаности се може јасно видети у табели 9, у којој су дати подаци о виктимизацији физичким насиљем и физичком насиљу тог истог ученика–жртве.

Жртва физичког насиља	Физичко насиље ученика											
	Није било насиља		Јесте једном		Јесте два пута		Јесте три пута		Јесте више пута		Σ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Није био жртва	183	80,3	30	38,5	20	45,5	6	24,0	26	25,5	265	55,6
Једном	22	9,6	34	43,6	11	25,0	9	36,0	13	12,7	89	18,7
Два пута	6	2,6	8	10,3	5	11,4	2	8,0	4	3,9	25	5,2
Три пута	6	2,6	3	3,8	1	2,3	3	12,0	3	2,9	16	3,4
Више пута	11	4,8	3	3,8	7	15,9	5	20,0	56	54,9	82	17,2
Укупно	228	100	78	100	44	100	25	100	102	100	477	100
Статистички параметри: Ни-квадрат = 223.476; df = 16; p = .000; C = .565												

Табела 9: Повезаност физичког насиља ученика и њиховог статуса жртве такође физичког насиља (у школи)

Према добијеним резултатима, дуж целог континуума физичког насиља постоји тежња ка порасту процента ученика који су се насилно понашали, а истовремено више пута били жртве таквог насиља (од 3,8% ка 54,9%)⁴. У анализи добијених податке може се поставити питање да ли физичко насиље ученика претходи приказаним облицима виктимизације или следи након њих, као вид агресивне одбране или једноставне импулсивне реакције. На основу расположивих података не може се дати тачан одговор на ово питање, те су зато обе варијанте могуће. Оно што се са сигурношћу може тврдити, а што јасно показује вредност коефицијената Ц, јесте да је већина променљивих виктимизираности субстанцијално повезана с физичким насиљем. Доказивање те повезаности је и био циљ овог поглавља у раду.

Физичко насиље ученика и вршњачке групе

Вршњачке групе су треће, социјализацијско окружење чија се повезаност с физичким насиљем испитује уз помоћ следећих променљивих: 1) припадност пријатељским групама, 2) социопатолошка понашања у групи вршњака и 3) криминал у групи вршњака. Коефицијенти Ц су дати у табели 10, а говоре о постојању или непостојању значајних разлика у наведеним карактеристикама, између ученика који се понашају насилно (физички) и оних који се не понашају насилно.

⁴ Видети последњи ред у табели.

Вршњачке групе/физичко насиље	Коеф. Ц	Ниво знач.
Припадност пријатељским групама	.195	.021
Наркоманија и алкохолизам у групи вршњака	.236	.000
Криминал у групи вршњака	.189	.023

Табела 10: Повезаност физичког насиља ученика и карактеристика вршњачких група

Као и у претходним случајевима, и овде је испитивана повезаност тих карактеристика с бројем физичких насилних аката ученика у школи коју похађају. Према добијеним подацима, обим физичког насиља ученика значајно се разликује зависно од све три променљиве. Постоје, дакле, значајне разлике у броју насилних аката између ученика који припадају пријатељским, неформалним групама и међу којима има злоупотребе психоактивних супстанци и криминалних облика понашања, с једне стране, и ученика који не припадају тим групама или, ако припадају, међу којима нема социопатолошких и криминалних облика понашања, с друге стране. У табели 11 која следи (биће дата само једна) може се видети правац кретања тих разлика.

Наркоманија и алкохолизам у групи	Физичко насиље											
	Није било насиља		Јесте једном		Јесте два пута		Јесте три пута		Јесте више пута		Σ	
	Н	%	Н	%	Н	%	Н	%	Н	%	Н	%
Нема групу	78	34,2	18	22,8	14	31,8	8	32,0	14	13,7	132	27,6
Није било таквих понашања	128	56,1	51	64,6	23	52,3	10	40,0	63	61,8	275	57,5
Више пријатеља је имало такво понашање	22	9,7	10	12,7	7	15,9	7	28,0	25	24,5	71	14,9
Укупно	228	100	79	100	44	100	25	100	102	100	478	100

Табела 11: Физичко насиље ученика и постојање наркоманије и алкохолизма у групи вршњака

Правац кретања разлика између ученика који чине насиље и оних који не чине, а када су у питању социопатолошки облици понашања чланова групе, није баш тако лако уочљив. У првом реду у табели се налазе подаци о томе да ли има насиља и колико га има међу ученицима

који немају групу, односно који не припадају пријатељским групама. Од укупно 132 ученика који немају групу нити су чланови пријатељских група, 78 њих (59%) не понаша се насилно. Остали, тачније 54 ученика (40,1%) понаша се насилно⁵. То практично значи да неприпадност групи – најприкладније тумачење првог реда, представља извесну, али не тако јаку препреку насилном понашању.

Подаци о томе да ли социопатолошка понашања у пријатељској, вршњачкој групи доприносе физичком насиљу чланова тих група налазе се у трећем реду и јасно показују да је одговор на то питање позитиван. У том реду, наиме, било је само 9,7% чланова групе који се нису насилно понашали, а били су изложени социопатолошким облицима понашања. Сви остали, који су били изложени тим социопатолошким облицима понашања, понашали су се насилно: неки једном (12,7%), неки два пута (15,9%), неки три пута (28,0%), а неки и више од три пута (24,5%). Према томе, социјална патологија у вршњачкој групи је чинилац разликовања насилних од ненасилних ученика.

Закључак

Физичко насиље међу ученицима је било дефинисано као недозвољено, планирано или импулсивно наношење штете једном ученику или већем броју њих од стране другог или других, што укључује ударање, рањавање и телесно малтретирање, и испитивано је на основу четири променљиве.

Добијени резултати су показали:

- 1) да у тучама, као најтежем виду насиља у испитиваном узорку ученика, учествује чак 65,5% ученика и 24,0% ученица;
- 2) да је учешће у тучама ван школе чешће него у школи и да постоје озбиљни показатељи да се насиље с улица постепено уноси у школску средину;
- 3) да је насиље у школи и ван школе уско повезано са статусом ученика–жртве, односно да су виктимизираност и насиље ученика–жртве толико испреплетани да чине јединствену појаву која поприма облик сукоба група, у коме се позиција жртве и позиција нападача наизменично смењују;
- 4) да је физичко насиље ученика, поред његове повезаности с виктимизацијом поменутом у тачки 3, такође повезано с полом, криминалом у породици, бежањем ученика од куће, физичким кажњавањем ученика у породици, лошим успехом у школи, непажњом на часовима и кампањским учењем, склоношћу ка варању у школским обавезама, мењањем школе због владања, социопатолошким понашањима и криминалом у групи вршњака.

---

⁵ Проценти су рачунати на укупан број од 132 ученика у првом реду.

Литература:

1. Benbenishty, R., Astor, A. R. (2005): *School Violence in Context: Culture, Neighborhood, Family, School, and Gender*, Oxford University Press, Inc., Oxford.
2. Eckenrode, T. L. (2009): Youth Leadership Programs Decrease the Risk of School Violence. In P. Daniels (Eds.), *School Violence* (pp. 69–80), Greenhaven Press.
3. Farrington, D. P. (1993): Understanding and Preventing Bullying. In M. Tonry's (Eds.), *Crime and Justice: A Review of Research* (pp. 381–458), University of Chicago Press, Chicago.
4. Gašić-Pavišić, S. (2004): Mere i programi za prevenciju nasilja u školi, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 36(36), 168–187.
5. Klewin, G., Tillmann, K. J., Weingart, G. (2003): Violence in School. In W. Heitmeyer, J. Hagan (Eds.), *International Handbook of Violence Research* (pp. 863–885), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
6. Nikolić-Ristanović, V. (2002): Nasilje nad decom u primarnoj i sekundarnoj porodici, *Porodično nasilje u Srbiji* (str. 87–90), Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd.
7. Olweus, D. (1993): *Bullying at School – What we know and what we can do?*, Blackwell Publishers, Oxford.
8. Pejović-Milovančević, M., Popović-Deušić, S., Lečić-Toševski, D. (2007): Agresija kod maloletnih delinkvenata – savremeni koncepti i terapija. U D. Radovanović (ur.), *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs* (str. 345–360), FASPER, Beograd.
9. Popadić, D., Plut, D. (2007): Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost, *Psihologija*, 40(2), 309–328.
10. Popadić, D. (2009): *Nasilje u školama*, Institut za psihologiju i UNICEF – Srbija, Beograd.
11. Popović-Ćitić, B. (2007): Pojam i tipovi nasilnog ponašanja. U S. Đurić (ur.), *Bezbednosni rizici u školama: modeli otkrivanja i reagovanja*, Fakultet bezbednosti, Beograd.
12. Sprague, J., Walker, H. (2002): *Guide 1, Creating Schoolwide Prevention and Intervention strategies*, Northwest regional educational laboratory.
13. Trebješanin, Ž. (2008): Nasilje u školama: motivi, prevencija i suzbijanje. U D. Radovanović (ur.), *Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja* (str. 193–213), FASPER, Beograd.
14. Widom, C. S. (1992): *The Cycle of Violence: Research in Brief*, U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, Washington.
15. Widom, C. S., Maxfield, M. G. (2001): *An Update on the "Cycle of Violence": Research in Brief*, U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, Washington.
16. *World report on violence and health* (2002), World Health Organization, Geneva.
17. Žegarac, N. (2004): *Deca koja čekaju*, Save the Children UK – Beogradska kancelarija i Centar za prava deteta, Beograd.

Physical Violence in Connection With Social-pathological Characteristics of School-aged Children

Summary: Physical violence in the population of high school students is an important phenomenon that requires systematic monitoring and research. Because of the seriousness and severity of consequences that physical violence can have, it is necessary to create an efficient system of social response to this violence which must constitute the basis of scientific research and prevention programs based on them.

Research on a sample of 488 students was conducted in four secondary schools in Belgrade. The sample of students is tested with a special Questionnaire on student behavior, which included 27 variables from the family, school and peer environments of students. Physical violence was examined with four variables, namely: 1) Participation in fights at school, 2) Participation in fights outside the school, 3) Hitting, slapping, kicking students at the school, 4) Hitting, slapping, kicking students outside of school. Data analysis showed that in fights, as a worst form of violence, participates 65.5% of male students and 24.0% of female; that participation in fights outside the school is more frequent than in school. Also, data analysis showed that violence in school and outside school are closely associated with the status of victim students and their gender, the presence of family members involved in crime, running of students away from home, physical punishment in the family, poor school performance, inattention in class, the tendency to cheat in school work, changing schools due to government, socio pathological behavior and crime in the peer group.

Key words: physical bullying, victimization, socio-psychological characteristics